

Передумови становлення та розвиток екологічної освіти учнів Німеччини.

Постановка проблеми. Нині дедалі більшого значення для людства набуває екологічна етика як самостійний і особливий елемент духовної культури кожної особистості. Без додержання вимог екологічної етики неможливі екологічно правильне регулювання взаємозв'язків людства та природи, екологічна культура людини. Основою екологічної етики є екологічні мислення та світогляд, які, своєю чергою, формуються в процесі екологічної освіти й виховання. Екологічна освіта — одна з найважливіших галузей педагогіки — будується на базі цілісної системи уявлень про природу, біосферу, про умови її збереження та раціональне використання. Вплив цієї системи на кожну людину має тривати все її життя. Тоді в кожній людині з'явиться екологічна компетентність — знання екологічних законів, правил і норм, принципів поведінки в довкіллі, які утримають її від екологічно аморальних учинків, спрямують її природоохоронну діяльність.

В зв'язку з цим важливо дослідити формування екологічної відповідальності у всіх соціально-демографічних груп, але особливо у молоді, так як саме новому поколінню прийдеться взяти на себе відповідальність за збереження природного середовища та раціональне природокористування. Адже стан довкілля ще довго буде одним із життєво важливих завдань для людства, а дослідження механізмів взаємодії природи і суспільства - актуальним науковим завданням.

Екологія зобов'язана своєю появою принципово новій ситуації у взаємодії суспільства і природи, котра склалась у другій половині ХХ століття. Зміст змін, які відбулись на той час, зводиться до того, що: якщо протягом тисячоліть розвиток людського суспільства йшов під впливом, головним чином, економічного, соціально-політичного і культурного факторів, то в наші дні до них додалися зміна складу і властивостей біосфери, викликані наслідками

діяльності людини. Саме прояв цих змін і позначається терміном "екологічна криза". Намагання вирішити це питання "з нальоту" не вийшло.

Як показало наше дослідження, проблеми соціальної відповідальності цікавлять представників різних наукових галузей.

Аналіз наукових досліджень. Так, у працях І.Забеліна, І.Крутя, М.Кисельова, В.Крисаченка, В.Шинкарука, розглядаються концептуальні положення про категоріальний зв'язок у системі "людина - природа - суспільство". М.Бахтін, В.Лутай, В.Шинкарук та інші, аналізують в своїх працях сучасні проблеми, що постали перед молоддю в умовах докорінних змін у суспільстві, розкриваються шляхи допомоги їй у філософсько-світоглядній орієнтації, формуванні свідомості, цілісного ставлення до життя, до навколишнього середовища та інше.

Гуманне, дбайливе ставлення до навколишнього середовища, утвердження морально-естетичних цінностей у взаємодії з природою багато в чому залежить від ціннісних орієнтацій суспільства і держави, що реалізуються в шкільній освіті. Розв'язання проблем збереження життя на нашій планеті педагогічними засобами шукають освітяни багатьох країн світу. Найбільш результативно ці проблеми вирішуються в державах з високим економічним рівнем розвитку: Німеччині, Великій Британії, Франції, США, Японії, Швеції, Данії, Фінляндії та інших.[1, с.20-30].

Для того, щоб навчити учнів дбайливо ставитись до навколишнього середовища, бути відповідальним за збереження довкілля, захищати природу від руйнування, міжнародне педагогічне співтовариство вважає за необхідне виробити нові критерії взаємин між людиною і природою, які мають будуватися на позитивному ставленні до навколишнього середовища. Зокрема, педагоги Німеччини використовують комплексний підхід до розкриття проблем навколишнього середовища в школі і відповідним чином реалізують їх у змісті шкільної екологічної освіти. Перевага надається міждисциплінарному підходу до навчання, вихованню учнів з урахуванням сучасних проблем екології не тільки в процесі занять, передбачених програмою загальноосвітніх шкіл, але й позаурочній та позашкільній навчальній діяльності.

Німецькі вчені, як і вчені більшості розвинутих країн світу, основну причину погіршення якості навколишнього середовища вбачають у недооцінці значущості екологічного виховання в освіті учнів.

У шкільних програмах з екологічної освіти поряд із предметами природничонаукового профілю існують предмети гуманітарної спрямованості, що раніше не використовувалися в еколого-виховних цілях. Комплексний підхід спрямований на осмислення цілісності впливів цих предметів на систему екологічної освіти німецьких школярів.[1, с.30-45].

На становлення екологічної освіти в Німеччині вплинули традиції природознавчого і природоохоронного виховання молоді.

Традиції природознавчого і природоохоронного виховання молоді, досвід боротьби різних суспільних об'єднань у захисті природи рідного краю, а також міжнародні ініціативи в галузі освітньої політики і співробітництво педагогів з різних країн вплинули на становлення екологічної освіти в Німеччині.

В цілому, реалізація загального навчання та становлення системи освіти являє собою довгий процес , який розкривається в різних країнах по різному і охоплює період з XVI-XIV ст. На розвиток системи освіти впливали різні фактори, а саме: рівень розвитку індустрії та вдосконалення його науково-технічних основ, політика суспільства та інтереси різних його верств, історичний досвід та національні особливості в сфері народної освіти, педагогічні фактори і т.д.

В школах Німеччини екологічна освіта одержала поширення в 60-70-і роки ХХ століття, в період активної боротьби громадян за збереження природи і здоров'я нації. Свій розвиток і в теорії та практиці екологічної освіти одержали ідеї видатних мислителів минулого про виховання й освіту, а саме: В. Ратке (1571-1635), Я. Коменського (1592-1670), Д. Локка (1632-1704), А. Франку (1663-1727), Ж.-Ж. Руссо (1712-1778), Є. Канта (1724-1804), Й. Базедова (1724-1790), Й. Песталоцці (1746-1827), О. Гумбольдта (1767-1835), Г. Гегеля (1770-1831), Й. Гербарта (1776-1841), Ф. Фребеля (1782-1852), А. Дистервега (1790-1866)

Виклад основного матеріалу. Основну роль в процесі розвитку екологічної освіти зіграли промислові революції, технічний переворот та сучасні науково-технічні революції.

Становлення системи екологічної освіти школярів в Німеччині розвивалося під впливом широкої дискусії в суспільстві з проблем навколишнього середовища, орієнтації держави на введення природоохоронної освіти на всіх рівнях освітньої системи. При цьому визначалася і конкретизувалася мета та принципи екологічної освіти на основі діагностичних досліджень. Сама ж екологічна освіта стала розвиватися в межах природничонаукової і політичної шкільної освіти.

Екологічна освіта визначалася як основа для міжнародного співробітництва у вирішенні екологічних проблем на глобальному і регіональному рівнях (1972 р. - Стокгольмська конференція, 1975 р. - міжнародний форум у Белграді, 1977 р. - в Тбілісі й ін.), основними пріоритетними напрямками якої були визначені "...розробка програм з екологічної освіти і різних навчальних матеріалів (підручники, посібники і т.п.), створення дидактичних перспективних засобів навчання, пошук ефективних методів навчально-виховної роботи в школі, еколого-педагогічна підготовка вчителів" [2, с. 10].

В 20-ті роки в Німеччині важливу роль займав краєзнавчий підхід до навчання по Шпрангеру, що орієнтує навчально-виховний процес на формування духовного єднання дитини з навколишнім середовищем, любові до природи рідного краю, її емоційному сприйнятті і дбайливому ставленню. Ці практичні напрацювання взяті за основу в еколого-педагогічній роботі у школах Німеччини.

Педагогічна діагностика відіграє також велику роль при плануванні навчально-виховного процесу в Німеччині. Німецькі педагоги вважають що процесу в діяльності школи можна досягти шляхом використання достовірних фактів з педагогічної практики. Ця тенденція характерна і для екологічної освіти в сучасній Німеччині. Так, на основі діагностичних зрізів і прогнозів визначається її загальна стратегія і розробляються приватні методики,

спрямовані на формування екологічно свідомої поведінки в повсякденному житті.

Становлення екологічної освіти в Німеччині і її специфіку, крім педагогічних, обумовили також і соціально-політичні фактори, зокрема суспільний рух проти забруднення довкілля. Цей рух по захисту природи став набирати сили одночасно з процесами індустріалізації і наступним забрудненням навколишнього середовища наприкінці XIX століття. Досвід боротьби громадських об'єднань та рухів був перейнятий педагогами й взятий за основу стратегії і тактики екологічної освіти.

За висновком Мейєра-Таша, початок екологізації політичного життя у Німеччині завдячує громадським рухам, так звані революції "знизу - вгору". Він пише: "Період кінця 1960-х - початку 1970-х рр. характеризувався пробудженням громадської самосвідомості і феноменом масовості німецького суспільного руху, що зіграло роль домінуючого фактора у визначенні екологічної політики в Німеччині. На його думку, цей процес обумовив і питання відкритості при предметному вивченні в школах і вузах актуальних суспільних проблем. Стійка тенденція на подальший розвиток і орієнтацію навчання на підхід відкритості змісту освіти поклала початок екологічній освіті школярів в Німеччині.

Завдяки таким рухам громадяни могли впливати на політиків, в результаті чого, були прийняті закони по стічних водах, хімікатах, відходах та інші. Громадяни самі прагнули стати експертами з питань навколишнього середовища та здійснювати різні форми контролю за виконанням розпоряджень та дотримання законів. Вони вивчали причини та розробляли шляхи їх усунення. Члени рухів намагалися натиснути на винуватців шляхом впливу на виборах політиків та через пресу. Тема охорони довкілля набуває ваги в засобах масової інформації у зв'язку з погіршенням стану навколишнього середовища та екологічних конфліктів у 1970х роках. Кризовий стан був викликаний насамперед технологічними досягненнями, розвитком атомної енергії. Усе це призвело до "відкриття" та розвитку теми довкілля в пресі.

До кінця 70-х років рух з навколишнього середовища набув масового характеру та був визнаний широкими верствами населення. Він заклав основи

діяльності постійних об'єднань в цій галузі, до яких відносяться: "Природоохоронне товариство Німеччини" (Deutsche Naturschutz-Ring), "Союз охорони навколишнього середовища і природи Німеччини" (BUND), "Федеральний союз громадських ініціатив по охороні навколишнього середовища" (BBU - Bundesverband Bürgerinitiativen Umweltschutz), „Союз охорони птахів Німеччини" (Deutsche Bund für Vogelschutz), „Німецький союз за Батьківщину" (der Deutsche Heimatbund), „Грінпіс" (Greenpeace), „Робін Вуд" (Robin Wood) [6, с. 375]. У 70-х роках ХХ століття були засновані також важливі державні органи по охороні навколишнього середовища: Консультаційна рада з питань в галузі навколишнього середовища (1971), Федеральний союз громадських ініціатив по охороні навколишнього середовища - BBU (1972), Федеральний відділ по навколишньому середовищу - Umweltbundesamt (1974). А це в свою чергу свідчить про значний вплив фактора суспільного тиску на соціальні та політичні зміни в країні.

В 1971р. В Німеччині уряд приймає першу державну програму з навколишнього середовища (Umweltprogramm der Bundesregierung), де йшлося про необхідність включення до змісту шкільних планів та підручників аспектів в галузі навколишнього середовища, що сприяють формуванню екологічної свідомості особистості – як кінцевої мети екологічної освіти. Відповідно до заявленої волі уряду, у всіх верствах населення повинна пробудитися і рости "екологічна свідомість". Провідним положенням програми є освіта, котра передбачає захист від екологічних небезпек і свідому поведінку.

Починаючи з 1975 р., теми з питань навколишнього середовища й охорони природи були введені в освітні стандарти і навчальні програми з різних предметів. У німецьких школах основна частка екологічного змісту приходилася на основні предмети, такі як природознавство / краєзнавство (у початковій школі) і біологія, географія, суспільствознавство (у середній школі). Зміст екологічної освіти орієнтувався на принцип залякування - уроки про екологічну кризу і філософію віри в силу технічних рішень усіх проблем.

У початковій школі в 1969-1970 роках для розробки навчальних програм використовувалися плани з установкою на краєзнавство. "Навколишнє

середовище дитини" розумілося і конкретизувалося в них у вигляді безтурботного сільського життєвого простору. Проблеми сучасного промислового суспільства серйозного місця в них не займали. Пізніше розроблені (до 1976 р.) програми вже містять і екологічну тематику: сюди ввійшли теми "Вода", "Сміття", "Повітря", "Ґрунт". Тема "Біологічна рівновага" є майже у всіх землях. На ступені орієнтації - в 5-6 класах і в 11-13 класах шляхом інтеграції географії та соціології/історії в різних навчальних планах даються вказівки для міждисциплінарної роботи над темою "Навколишнє середовище".

Так, у навчальні програми початкової школи (1 - 4 кл.) і першого ступеня середньої освіти (5 - (9)10 кл.) було запропоновано ввести теми, що розкривають проблему "Взаємозв'язок у навколишньому світі і його захист". На другому ступені середньої освіти (11 - (12)13 кл.) було запропоновано викладати спеціальні природоохоронні курси в рамках циклу предметів суспільних дисциплін (історії, суспільствознавства, політики, тощо). У половині земель вони обов'язкові для учнів, що спеціалізуються з біології. У цілому можна відзначити (з деякими відхиленнями) у більшості земель безперервність різноманітного врахування екологічних проблем від початкового ступеня навчання до вищого.

Становлення екологічної освіти у Німеччині нерозривно зв'язано із всесвітніми ініціативами в цій галузі. Велику роль в процесі становлення екологічної освіти в Німеччині відіграли рекомендації конференції ЮНЕСКО. Вона вилася через два роки в міжнародну конференцію з екологічного виховання в Тбілісі. Міжурядова конференція ЮНЕСКО в співробітництві з ЮНЕП 1977 року, у якій брали участь представники 66 країн і 30 міжнародних організацій, - важлива віха на шляху становлення екологічної освіти у Німеччині. У педагогічних установах Німеччини у 70-і роки ХХ століття розробляли і поширювали по школах дидактичні матеріали до проведення різноманітних проектних уроків з проблем охорони довкілля[3, с. 465 — 468].

В Мюнхен в 1978 р.була прийнята регіональна стратегія екологічної освіти для німецькомовних країн . Відповідно до неї, під екологічною освітою вважають "...виховання до розуміння і пояснення закономірностей природного, соціального і штучного навколишнього середовища з метою формування готовності до дії з урахуванням екологічних закономірностей, на основі компетентності в практиці" [4, с. 36].

Міжнародні ініціативи в галузі освітньої політики з навколишнього середовища, дослідження Римського клубу вплинули на мету, зміст і тенденції розвитку системи екологічної освіти школярів. Діяльність неурядових організацій у захисті навколишнього середовища на глобальному, регіональному і локальному рівнях обумовили визнання екологічної освіти як головної складової громадянської освіти. Засоби масової інформації вплинули на розуміння важливості екологічної компетентності в повсякденному житті особистості.

Висновки. Отже, різні передумови та фактори такі як: громадські рухи за збереження навколишнього середовища, міжнародні конференції в цій галузі, засоби масової інформації, міжнародне співтовариство педагогів в галузі екологічної освіти і т.д. мали значний вплив на становлення неперервної екологічної освіти в Німеччині.

Література:

1. Рудковська І.В. Еколого-естетичне виховання у школах Німеччини: Автореф. Дис... канд. пед. наук: 13.00.07 / Східноукраїнський національний ун-т ім. Володимира Даля. – Луганськ, 2005. С. 20-45.
2. Червонецкий В.В. Основные проблемы подготовки учителя к экологическому образованию в школах развитых капиталистических стран // Педагогическое образование. – 1990. – № 1. – С. 86-90.
3. Лоб Р.Е., Поле К., Шульте-Дерне Ф. Экологические темы в школьных учебниках по не естественнонаучным дисциплинам в Германии / Под ред. В.И. Данилова-Данильяна, С.Н. Глазачева, Р.Е. Лоба.

Экологическое образование: опыт России и Германии. – М.: "Горизонт", 1997. – 515с. – С. 465-478.

4. Ломакович В.Я. Екологічна освіта учнів навчальних закладів середнього ступеня в Німеччині. : Дис... канд. пед. Наук: 13.00.04. – 2004. – С. 12-88.
5. Bolscho D., Seybold H. Umweltbildung und ökologisches Lernen: Ein Studien- und Praxisbuch. – Cornelsen Verlag Scriptor GmbH& Co. KG,. – Berlin, 1996. – 420 S.
6. Das Umwelt-Lexikon. Hrsg. von KATALYSE e.V. Institut für angewandte Umweltforschung-Verlag Kiepenheuer&Witsch. – Köln, 1993. – 842 S.

Анотація. В статті висвітлені різні фактори та передумови, які мали значний вплив на становлення екологічної освіти учнів загальноосвітніх закладів Німеччини.

Ключові слова. Екологічна освіта, екологічне виховання, екологічна компетентність.

Аннотация. В статье раскрыты различные факторы и предпосылки, которые имели значительное влияние на становление экологического образования учеников общеобразовательных учреждений Германии.

Ключевые слова. Экологическое образование, экологическое воспитание, экологическая компетентность.

Summary. Different factors and prerequisites that are shown in this article had a great impact on the process of making of ecological education in the secondary schools of Germany.

Key words. Ecological education, ecological upbringing, ecological competence.